

Rond het heilig avondmaal (II)

In het eerste artikel gingen wij na wat de Schrift zegt over het avondmaal. Thans willen wij aandacht geven aan het *Formulier voor de viering van het heilig avondmaal*, zoals wij dit in ons Gereformeerd Kerkboek aantreffen. Het is juist dit formulier dat de avondmaalsviering in onze kerken gestempeld heeft.

Oorsprong

Het bekende grote avondmaalsformulier is al eeuwen oud. Petrus Datheen, die als predikant de kleine vluchtelingenkerk van Nederduitsers te Frankenthal in de Paltz diende, nam het praktisch ongewijzigd over uit de kerkorde van de Paltz, die de keurvorst in 1563 in zijn vorstendom invoerde. Datheen vertaalde het formulier van de Paltz in het Nederlands en gaf het een plaats in zijn kerkboek dat in 1566 verscheen, onder de titel 'Forme om dat heylige Avendtmael te hovden'. Via het kerkboek van Datheen kwam dit avondmaalsformulier ook in de gereformeerde kerken in ons land in gebruik.

Het avondmaalsformulier van de Paltz werd door Olevianus vervaardigd, de man die wij kennen als één van de opstellers van onze Heidelbergse Catechismus. Olevianus ging bij het vervaardigen van zijn avondmaalsformulier niet geheel oorspronkelijk te werk. Hij gebruikte zeker drie bronnen:

- a. het avondmaalsformulier uit de Geneefse liturgie van Calvijn;
- b. de 'Forme des Nachtsmaels' uit de Christelijke Ordinancien van Marten Micron, predikant van de Nederduitse vluchtelingengemeente te Londen;
- c. de Lutherse kerkorde van Württemberg, die een tijdlang in de Paltz in gebruik was, vóórdat de keurvorst overging tot de gereformeerde religie.

Dat Olevianus uit verschillende bronnen putte, zien wij nog altijd in ons formulier. Bij het gedeelte: "Om ons nu vast te doen geloven dat wij bij dit genadeverbond horen..." worden opnieuw de woorden van de instelling uit 1 Korintiërs 11 vermeld.

Hier ontdekken wij iets van een 'naad' in het formulier. Olevianus schakelde hier over op een andere bron! Daarom staan de instellingswoorden twee keer in ons formulier.

Indeling

Ons avondmaalsformulier laat zich als volgt indelen:

- I. *Het onderwijzende deel*;
- II. *Het rituele deel*.

Het onderwijzende deel bevat twee hoofdelen:

- a. over de waarachtige beproeving van onszelf;
- b. hoe wij Christus zullen gedenken.

Het formulier wijst zelf deze twee hoofdelen aan, wanneer er aan het begin wordt gezegd: "Om tot versterking van ons geloof het avondmaal te kunnen vieren, moeten wij in de eerste plaats ons vooraf naar de Schrift beproeven. In de tweede plaats moeten wij het avondmaal zo gebruiken, als de Here Christus het heeft bedoeld, namelijk tot zijn gedachtenis."

Het rituele deel begint met de oproep tot gebed en eindigt met het dankgebed.

De zelfbeproeving

Ons grote avondmaalsformulier kenmerkt zich door een sterk onderwijzend karakter. Achter de brede onderwijzing die het over de zelfbeproeving en het gedenken van Christus geeft, steekt de reformatorische overtuiging, dat het avondmaal *waardig* gevierd moet worden. Wij moeten niet vergeten dat de eerste hoorders van het formulier nog maar kort geleden de roomse kerk verlaten hadden en nog veel onderwijs nodig hadden, ook met betrekking tot het

zich voorbereiden op de viering van het avondmaal.

Wanneer wij het eerste deel van het formulier lezen tegen de achtergrond van de roomse praktijk in de zestiende eeuw, dan komen wij ervan onder de indruk, hoe onze gereformeerde vaders de gemeente als een christelijk-mondige gemeente hebben bejegend, juist ook op het punt van het toegaan tot het avondmaal. In de roomse kerk van de zestiende eeuw was het in feite zo, dat de *priester* de toegang tot de tafel van Christus ontsloot. Voordat men ter communie kon gaan, moest er eerst worden gebiecht. Pas wanneer de priester het groene licht gegeven had, lag de weg naar de communiebank open.

Wanneer wij dit voor ogen houden, begrijpen wij, hoe indrukwekkend eigenlijk dat eerste deel van ons formulier over de zelfbeproeving is. Voortaan behoeft de gemeente niet eerst de kerkelijke ambtsdrager te passeren om tot het avondmaal te komen – zijn groene licht is niet meer nodig – maar de gemeente draagt zelf verantwoordelijkheid met betrekking tot de heiligheid van de tafel. Ieder moet *zichzelf* beproeven en zien, of hij op waardige wijze de dood van de Heer kan verkondigen. De reformatoren hebben hier onmiskenbaar teruggesproken op het onderwijs van de apostel Paulus in 1 Korintiërs 11, die ook de gemeente aanspreekt en verantwoordelijk stelt.

In vers 31 van dit hoofdstuk verduidelijkt de apostel wat zijn oproep "maar ieder beproeve zichzelf" inhoudt, wanneer hij spreekt over een 'onzelf beoordelen'. Paulus gebruikt voor 'beoordelen' in het Grieks een sterk woord, dat in vers 29 in de Nieuwe Vertaling wordt weergegeven door 'onderscheiden'. Het gaat om een nauwkeurig beoordelen van zichzelf met het oog op een waardig eten en drinken.

De kerk geeft in het formulier leiding aan dit gewichtige werk van de zelfbeproeving. Opvallend is dat in wat het formulier erover zegt, heel duidelijk de drie 'stukken' van het leven in de enige troost uit de Heidelbergse Catechismus terugkeren: ellende, verlossing en dankbaarheid.

Daaruit blijkt dat er voor een waardige viering van het avondmaal *niets uitzon-*

derlijks van ons wordt gevraagd!

Om gelovig het avondmaal te vieren, is precies hetzelfde nodig als om door de troost van zondag 1 gelukkig te leven en te sterven. Wie het ene niet kan, kan ook het andere niet. Dezelfde overtuiging treffen wij aan in het antwoord dat zondag 30 geeft op de vraag voor wie het avondmaal is ingesteld.

Tegenover al de eisen die de roomse kerk stelde aan de communicant, heeft de Reformatie slechts de noodzaak van het *geloof* in Gods beloften naar voren gebracht. Wie tot het avondmaal wil komen, moet een gelovige zijn.

Het is niet zonder reden dat het formulier begint te spreken over onze ellende. Wij moeten onze zonden overdenken en beseffen dat wij Gods toorn hebben verdiend. Willen wij oog krijgen voor Gods ontferming over ons in de Here Jezus, dan moeten wij onszelf kennen in onze verlorenheid voor God. Wij leven vaak zo oppervlakkig en wij tillen zo weinig aan ons kwaad. Daarom roept het formulier ons op tot het 'overdenken' van onze zonden, waarbij de verschrikking van Gods verdiende toorn op ons af moet komen.

Willen wij dit met vrucht doen, dan moet altijd weer het evangelie open! Het formulier verwijst nadrukkelijk naar de bittere en smadelijke dood van de Here Jezus aan het kruis. Juist op Golgotha zien wij, hoe vreselijk het kwaad is, waar wij zo licht aan tillen, en hoe ontzettend Gods toorn tegen onze zonden is. Het is waar dat wij onze ellende uit de wet van God leren kennen (vgl. zondag 2). Maar daarbij kan het evangelie niet gesloten blijven. Want juist op Golgotha komt de eis van Gods wet in al haar hevigheid op ons toe. Daar leren wij wat het is om met een heilige God te doen te hebben. Heel bevrijdend is dat het formulier niet zegt, hoe *diep* onze verootmoediging wel moet zijn, om avondmaal te kunnen vieren. Er wordt geen maat aangegeven. Ook in het kennen van onze verlorenheid en in de afkeer van onszelf zijn wij niet volkomen. Ook hier hebben wij nog slechts een begin van wat de Here van ons vraagt (vgl. zondag 44).

Maar dat begin, dat 'kleine begin' zal er moeten zijn.

Waar geloof

Heel pastoraal spreekt het formulier ook over ons geloof in de verlossing. Bij de zelfbeproeving hoort ook dat wij onszelf onderzoeken, of wij Gods vaste beloften geloven, dat al onze zonden ons alleen om het lijden en sterven van Christus vergeven zijn. Het formulier concentreert alles op de belofte van de *vergeving*. Dat is in het voetspoor van Calvijn, voor wie het geloof een vaste en zekere kennis van Gods welwillendheid jegens ons is, welke gegrond is op de waarheid van Gods genadige belofte in Christus (*Institutie*, III,2,7). Calvijn merkt daarbij op: "Wanneer wij dus zeggen, dat het geloof op de genadige belofte behoort te steunen, ontkennen wij niet, dat de gelovigen Gods Woord in alle opzichten moeten omhelzen en aannemen, maar wij bestemmen de belofte der barmhartigheid voor het geloof tot een eigen doelwit" (*Institutie*, III,2,29).

Terecht is erop gewezen dat het formulier niet zegt dat wij Gods beloften vast moeten geloven. Het woordje 'vast' staat bij Gods beloften. Aan het avondmaal is niet slechts plaats voor wie een verzekerd en vast geloof hebben. Integendeel, het formulier zegt dat wij 'geen volkomen geloof' hebben en dat wij dagelijks met 'de zwakheid van ons geloof' te strijden hebben. Het formulier rekent er ten volle mee, dat er nog veel aan ons geloofsvertrouwen ontbreekt. Juist daarom moeten wij naar het avondmaal, om in ons vertrouwen op Gods vaste beloften versterkt te worden. Heel pastoraal hebben gereformeerde theologen onderscheid gemaakt tussen een *verzekerd* geloof en een *toevluchtnemend* geloof. Maar ook het toevluchtnemend geloof hebben zij als genoezaam gezien om waardig het avondmaal te vieren. Wij mogen ons hier de vader van de maanzieke jongen herinneren, die uitriep: "Ik geloof, kom mijn ongeloof te hulp!" (Mark. 9:24). Deze vader zag hoeveel er nog aan zijn geloofsvertrouwen ontbrak, maar hij vluchtte met zijn onvolkomen geloof tot de Heiland, om door Hem geholpen te worden. Ons geloof behoeft niet sterk en vast te zijn, als het maar oprécht is, als het maar bij de Here Jezus schuilt en het leven bij Hem zoekt.

Oprechte dankbaarheid

Het derde moment in de zelfbeproeving is dat wij ons afvragen, of wij gezind zijn voortaan uit dankbaarheid met heel ons leven God de Here te dienen en voor zijn aangezicht oprecht te wandelen. In de niet-gemoderniseerde tekst stond hier: "Ten derde onderzoek een iegelijk zijn consciëntie...". Jammer, dat dit vervlakt is tot "dat ieder zich afvraagt...". Juist op het punt van ons dienen van de Here moet ons geweten spreken! Ons geweten kan ons aanklagen (vgl. zondag 23), het kan ons ook geruststellen (vgl. zondag 12). Wanneer wij oprecht de Here dienen, dan getuigt ons geweten daar ook van. Paulus schrijft: "Want dit is onze roem, het getuigenis van ons geweten, dat wij in heiligheid en reinheid ... in de wereld verkeer hebben" (2 Kor. 1:12). En de apostel Johannes weet van een hart 'dat ons niet veroordeelt' (vgl. 1 Joh. 3:21). De christelijke consciëntie heeft iets van een *con*-sciëntie: het met de Here, die ons leven ziet, mee-weten. Al is er nog veel zonde en tekort bij ons, de Here proeft onze diepste bedoelingen; Hij weet dat wij Hem liefhebben en dienen willen (vgl. Joh. 21:17).

Of ons geloof oprécht is, wordt juist bij dit derde moment van de dankbaarheid openbaar. Wanneer wij God en de naaste willen liefhebben, dan blijkt dat wij 'uit de waarheid' zijn (vgl. 1 Joh. 3:18,19), dat wij gegrepen zijn door het Woord en willen buigen voor dat Woord.

Opvallend is hoe terughoudend het formulier spreekt. Het noemt niet een hele rij van 'goede werken', die bij ons gevonden moeten worden, maar het concentreert alles in eerste instantie op onze *gezindheid* en op ons *voornemen*. Dat is ook in eerste instantie voldoende. Want als deze gezindheid er is, zullen de daden vanzelf ook volgen.

Het formulier duidt die daden ook al aan: alle vijandschap, haat en nijd van harte afleggen en in liefde en vrede met de naaste leven.

Daarmee leert het formulier hoe concreet onze dankbaarheid is. Het gaat niet om een dankbaar gevoel, maar om gehoorzaamheid, om het leven volgens het Woord van de Here. Oprechtheid in het dienen van de

Here is een zaak van ons geweten. Maar zij blijkt uit onze levenswandel!

Terugblik

Het formulier richt bij de zelfbeproeving onze aandacht op Gods vaste beloften. Het dringt er bij ons op aan, het leven buiten onszelf in Christus te zoeken. In de tijd van de Nadere Reformatie (17e en 18e eeuw) is helaas de aandacht steeds meer gericht op de *christen*, die waardig diende te zijn om tot het avondmaal te komen. De zgn. 'oude schrijvers' noemden vele kenmerken, waaraan men in de zelfbeproeving kan toetsen, of men een waar gelovige is.

Het formulier spreekt ánders. Het noemt geen rij van kenmerken, maar wijst ons op het geloof in Gods vaste beloften en op Christus, die ons leven is.

Wij komen niet aan het avondmaal vanwege ónze waardigheid. Calvijn merkt terecht op: "Wij zullen veel meer bedenken, dat wij als armen komen tot de milddadige Gever, als zieken tot de Geneesheer, als zondaren tot de Auteur der gerechtigheid, en eindelijk als doden tot Hem, die levend maakt; dat die waardigheid, die door God bevolen wordt, voornamelijk gelegen is in het geloof, dat alles in Christus, niets in ons plaatst ..." (*Institutie*, IV, 17, 42).

(wordt vervolgd)

Literatuur:

J.G. Woelderink, *Het pastoraat rond het Heilig Avondmaal*, 2e dr., 's-Gravenhage 1981

K. Exalto, *Het avondmaal in de praktijk*, Kampen 1987

W. van 't Spijker, *Het klassieke avondmaalsformulier*, in: *Bij brood en beker*, Goudriaan 1980, p. 380 e.v.

M.H. Sliggers, *Wat is hierop uw antwoord? Over de eredienst, liturgische formulieren en gebeden*, Barneveld (1989), p. 46 e.v.

C. Trimp, *Klank en weerklank. Door prediking tot geloofservaring*, Barneveld (1989), p. 145 e.v.

Discussiepunten:

1. Hoe kunnen wij de voorbereiding voor ons persoonlijk meer inhoud geven?
2. Is er verschil tussen zelfbeproeving en zelfonderzoek? (vgl. K. Schilder, *Heidelbergsche Catechismus*, II, Goes 1949, p. 511)
3. Is het geloof meer dan het gevoel? (vgl. D.L., V, 11)
4. Wat bedoelt Paulus in 2 Korintiërs 13:5?

Het Heilig Avondmaal - Gedachtenismaal

*Tot Christus' gedachtenis:
met schuldbelijdenis,
telkens opnieuw,
brood eten,
wijn drinken
aan Zijn tafel.
Gedenken,
geloven,
tot Hij komt.*

*Blijmoedig leven,
heenleven
met onze Borg –
zonder zorg,
naar Zijn komst.*

*Want zie:
Hij kómt!*

(Openb. 1:7a)

R. Willering-Kloeze
(uit: Een nieuw lied)